

Олександр ЛЮБИНСЬКИЙ, Ігор КАСІЯНИК,
Любов КАСІЯНИК, Наталія ЯЦЕМІРСЬКА, Руслан ЯКУБАШ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

У публікації висвітлені науково-теоретичні та практичні аспекти розвитку екотуризму в межах Національного природного парку «Подільські Товтри». Розкриті головні юридичні, соціально-економічні, ресурсні та інфраструктурні умови розвитку та їх регіональні особливості. Охарактеризований стан практичної реалізації основних напрямків екотуристичної діяльності. Виокремлені пріоритетні локальні екотуристичні дестинації в межах досліджуваної території, вказані їх специфіка та ресурсна основа, а також сучасні напрямки екотуристичного використання. Обґрунтовані фактори, що сприяють чи обмежують розвиток екотуристичної діяльності в межах досліджуваної території.

Ключові слова: екотуризм, природоохоронні території, національний природний парк «Подільські Товтри».

Постановка науково-практичної проблеми. Екотуризм виник і розвивається на природних територіях світу, що особливо охороняються, які володіють відповідним ресурсним потенціалом. Екотуризм – інтегруючий напрямок рекреаційної діяльності, спрямований на гармонізацію відносин між туристами, туроператорами, природним середовищем та місцевими громадами, що реалізується через екологізацію всіх видів туристської діяльності, охорону природи, екологічну освіту та виховання. Туристів приваблюють, насамперед, екологічно чисті регіони, де вони можуть повноцінно відпочити та отримати емоційне задоволення від спілкування з природою [5].

Доцільність розвитку екологічного туризму в Україні обумовлена не тільки економічними факторами – створенням нових робочих місць, розвитком місцевих громад у віддалених регіонах, а й соціальними потребами – прагненням населення до більш цілісного і системного підходу, до проблем охорони здоров'я та використання вільного часу. За даними експертів Всесвітньої туристичної організації екологічний туризм за останні десять років стає найбільш популярним і є одним з інструментів сталого розвитку будь-якої держави [3].

Екологічний туризм реалізується передусім на територіях національні природних парків, заповідників, заказників, пам'яток природи. Тут наявний адміністративний, науковий, виконавчий персонал, здатний кваліфіковано організувати рекреаційну діяльність, забезпечити екологічну просвіту туристів, розрахувати граничні навантаження, максимально допустимі на даній території, організувати моніторинг стану рекреаційних територій, тощо. Можливості для розвитку екологічного туризму на територіях, що особливо охороняються, в різних регіонах світу мають суттєві відмінності. В сьгоднішніх реаліях розвитку світо-

вої економіки кожна країна прагне до дотримання співвідношення свого технічного і економічного розвитку з часткою території, що особливо охороняється. Оптимальним для добробуту країни вважається охорона 10-15% її території [8].

Територія Національного природного парку «Подільські Товтри» є еталонною територією для регіональних досліджень розвитку екотуризму, завдяки особливостям системи природокористування, наявному ресурсному потенціалу та потужному запиті внутрішньотуристичного ринку послуг на інноваційні туристичні продукти і формати рекреаційної діяльності.

Актуальність і новизна дослідження. Екотуризм зі своїми рекреаційними і пізнавальними можливостями покликаний сформувати суспільну свідомість щодо охорони та раціонального використання природних багатств. Екологічний туризм обов'язково має містити в собі елементи усвідомленого позитивного ставлення до навколишнього природного середовища, а не тільки його використання, нехай навіть в активних формах [3].

Особливо необхідно підкреслити суспільну значущість міжнародних декларацій щодо основних цілей глобальної природоохоронної політики – підтримка біологічного різноманіття, підтримання клімату і зниження споживання природних ресурсів – не можуть бути досягнуті без стійкого розвитку туризму. Крім природоохоронних організацій в розвитку екологічного туризму беруть участь різноманітні громадські організації із захисту природи, багато міжнародних організацій, зокрема такі, як Всесвітній фонд дикої природи (WWF), Інститут світових ресурсів, Міжнародний союз охорони природи і природних ресурсів, ЮНЕСКО та ін. Ці організації сприяли науковим дослідженням, надають допомогу

регіонам з розвитку екотуризму, здатного допомогти в фінансуванні природоохоронних програм і замінити традиційні форми туризму. Крім того, Всесвітній фонд дикої природи фінансує багато проєктів, пов'язаних з розвитком екотуризму [11].

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Концептуальні засади розвитку екотуризму розкриті у працях Бейдика О.О. (2001, 2015), Вишневецького В.І. (2015), Шкарупи А. К (2017). Особливості реалізації екотуристичної діяльності в межах територій національних природних парків розкриває Теодорович Л. (2013). Принципи екологізації регіонального господарства та роль екотуризму обґрунтовує Семенов В.Ф. (2016).

Дослідження умов ефективного розвитку галузевих напрямків екотуризму висвітлені у працях Гриценка В.П. (2016, 2018). Особливості створення та функціонування спеціалізованих екотуристичних дестинацій (геопарків) Ю.В. Зінько, А.Б. Богуцький В.П. Брусак Р.М. Гнатюк О.М. Шевчук, М. Кромпец, Я. Бурчинський (2010), проблеми застосування спеціалізованої нетуристичної інформації при організації геотурів - Наталя Федорончук, Вікторія Яворська, Ігор Сучков (2018), аспекти роботи зі спеціалізованими екотуристичними об'єктами у дослідженнях Галина Гоцанюк, Антоніна Іваніна, Оксана Підлісна, Галина Спільник (2018).

Регіональні умови організації екотуристичних продуктів у межах подільського регіону та території НПП «Подільські Товтри» висвітлювались у працях Чернюк Г.В, Вітвіцького Я.Й. Касіяника І.П. (2019, 2021,2022)

Викладення основного матеріалу.

Юридичною основою розвитку екотуризму на території національного природного парку «Подільські Товтри» виступають «Закон України «Про природно-заповідний фонд України», Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Положення про наукову та науково-технічну діяльність природних і біосферних заповідників та національних природних парків», «Положення про екологічну освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду», «Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України»

Згідно статті 9 закону Закону України «Про природно-заповідний фонд України» рекреація (а у її складі екотуризм), є пріоритетним напрямком природокористування у межах природоохоронних територій оскільки спрямований на використання території та від-

повідних об'єктів у в оздоровчих, рекреаційних, а також освітньо-виховних цілях [16].

Зазначений принцип для території національного природного парку особливо важливий завдяки сформованості на його території потужного туристичного потоку та формування запиту на специфічні екотуристичні (зокрема активні) послуги, як доповнення до історико-екскурсійного та курортного форматів рекреаційної сфери.

Специфіка організації екотуризму безпосередньо на територіях національних парків регулюється статтями: 20, що передбачає створення тут сприятливих умов для його розвитку як форми рекреаційної діяльності; 21, яка демонструє принципи функціонального зонування території з виокремленням спеціалізованих територій пріоритетного розвитку екотуризму та роз'ясненням його провідних форм організації і перспектив інфраструктурного обладнання, зокрема створення екотуристичних маршрутів у межах зони регульованої рекреації та закладів розміщення у межах зон стаціонарної рекреації.

Детальні роз'яснення принципів реалізації екотуристичної діяльності досліджуваного регіону викладені у «Положенні про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України». Представлені чіткі визначення термінологічної системи, що характеризують рекреаційну сферу, охарактеризовані види і допустимі формати її організації, а також умови взаємодії з господарськими суб'єктами при реалізації останніх [17].

У зазначеному Положенні розкриті основні напрямки рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів ПЗФ. Серед них визначено окремий напрямок «екологічний» із роз'ясненням (сільський), що створює певну термінологічну суперечність у контексті широкого розуміння поняття екотуризм.

Відповідно до декларованої в Положенні тривалості форм туристичної роботи, екотуризм охоплює короткотривалі та довготривалі організовані чи самодіяльні заходів.

Універсальність екотуризму дозволяє його реалізовувати, в усіх зазначених у положенні формах активності: активній, пасивній, творчій або змішаній; а також формах діяльності відповідно до мети: загальнооздоровчій, науково-пізнавальній, культурно-пізнавальній та лікувально-оздоровчій.

Суб'єктами екотуризму відповідно до Положення можуть виступати: власне Національний природний парк, як юридична особа, землевласники та землекористувачі, а також

підприємства, організації та фізичні особи підприємці, що виконують природоохоронні зобов'язання і мають право надавати конкретні послуги в досліджуваному регіоні. Види і формати екотуристичної діяльності, попередньо узгоджуються з визначенням лімітів та норм антропогенного навантаження у межах локацій реалізації. Зокрема, це може бути предметом розгляду науково-технічної ради національного парку, а її рішення – офіційною підставою легітимності екотуристичного продукту. Крім того, для зовнішніх суб'єктів обов'язковою умовою є договір про співпрацю з природоохоронною установою.

Важливим принципом організації екотуристичної діяльності є відкритість та доступність інформації про рекреаційні ділянки, де здійснюється, чи може бути реалізована екотуристична діяльність (дестинації). Зокрема обладнання ділянки інформаційними засобами та розкриття інформації на офіційних веб-ресурсах.

Юридичною основою, що визначає практичні аспекти реалізації екотуризму в межах національного парку виступає «Проект організації території національного парку». У ньому зазначений статус територій як функціональних зон, перспективні напрямки розвитку системи природокористування, визначені ліміти та допустимий рівень антропогенного навантаження, а також пріоритети співпраці із зовнішніми суб'єктами рекреаційної діяльності. Тут обґрунтовані маршрути екостежок, формати екотуристичних продуктів та економічні параметри їх реалізації. Одним із найважливіших декларативних компонентів проекту реалізації у сфері розвитку регіональної системи екотуризму є концепція рекреаційної і освітньої діяльності на території національного природного парку та перспективний план реалізації рекреаційної діяльності.

Створення сприятливих умови розвитку екотуризму визначається концепцією розвитку і оптимізації системи природокористування, реалізації рекреаційної, освітньої і наукової діяльності, задекларованих у проекті організації території Національного парку [18], а параметрами їх ефективності виступають кількість суб'єктів, що офіційно надають екотуристичні послуги, структура спеціалізованих екотуристичних продуктів, обсяг реалізації продуктів та їх якість. При цьому існує також значний обсяг екотуристичних послуг, що здійснюється неофіційно або не обліковується в системі національного парку (наприклад освітні екскурсії в природу здобувачів освіти під керівництвом учителя чи локальна екскурсія в сис-

темі транзитного автобусного туру. Їх складно врахувати в регіональному аналізі розвитку екотуристичної діяльності, при цьому їх обсяг може бути співмірним із офіційно зареєстрованими, чи перевищувати його.

Аналіз просторової структури функціональних зон та зареєстрованих еко маршрутів є ще одним наочним параметром рівня сприятливості умов для розвитку екотуризму. Параметром їх якості виступають ресурсний потенціал, інфраструктурне обладнання і формати використання. Якщо у межах зони режим відвідування контролюється, а стихійне перебування туристів не допускається, то облік буде об'єктивним. При цьому слід врахувати що повне закриття необлікованого доступу поки неможливе, через труднощі територіального розосередження локальних об'єктів, наявності неконтрольованих шляхів доступу (наприклад короткочасне відвідування бакотського пляжу учасниками водного туру на пароплаві), особливим статусом місцевого населення яке здійснює транзитні переміщення в межах зони.

Відповідно до концепції головним напрямком оптимізації рекреаційної діяльності є залучення інвесторів та розвиток базової інфраструктури у межах зон стаціонарної рекреації, а також створення та ремонт туристичних стежок, виготовлення та встановлення малих архітектурних форм у зонах регульованої рекреації [18]. Практичним результатом цього є облаштування 4 власних рекреаційних зон: «Давня Бакота», «Теремці», «Студениця» та «Сокіл», а також укладені угоди (25) про рекреаційне використання території із суб'єктами рекреаційної діяльності; розроблені паспорти для 11 екологічних стежок; Праівниками Національного природного парку та організацій-партнерів облаштовано 4 екотуристичних маршрути («Китайгородська стежка», «Давня Бакота», «Птахи в моєму саду», «Історія кам'янецьких скель»).

Економічною основою розвитку екотуризму на території національного парку є природні та соціально-економічні умови, ресурсний потенціал, інфраструктура та спеціалізовані суб'єкти екотуристичної діяльності. Їх регіональні поєднання визначають ефективність існуючих та перспективних екотуристичних продуктів.

Головною умовою виступає географічне розміщення території національного природного парку загалом та його складових, що застосовуються або можуть бути цікавими для розвитку екотуризму. Транспортно-географічне розміщення є провідним фактором формування туристичного попиту. Тут проходять ма-

гістральні туристичні шляхи між Карпатським регіоном та рештою територією держави, що формують потужний стабільний позасезонний цільовий і транзитний потік рекреантів. Місто Кам'янець-Подільський, як Історико-архітектурний та інфраструктурний центр, виступає умовою затримання транзитного туристичного потоку або кінцевою його ціллю, що забезпечує попит на додаткові туристичні послуги і потребу у постійному оновленні туристичної пропозиції. Мережа громадського транспорту, зокрема залізничного, є потужним додатковим фактором концентрації туристичного потоку.

Розвиток інфраструктурних рекреаційних об'єктів у межах м. Кам'янця-Подільсько-

го, а також в межах Сатанівського курортно-лікувального центру і ряді пунктів Придністерської зони (Табл. 1.) є умовою тривалого цільового рекреаційного перебування перспективних споживачів екотуристичних послуг на території національного парку. Крім загального зацікавлення екотурами у межах національного природного парку, вони формують особливий вид попиту, при якому слід враховувати функціональні особливості закладів розміщення та локальні екотуристичні об'єкти, для формування замкнутої спеціалізованої пропозиції (яка не виключає зовнішніх відвідувачів). Яскравим прикладом є парк хижаків «Арден».

Таблиця 1

Провідні об'єкти зеленого туризму (агротуризму) в придністерській частині НПП «Подільські Товтри» (населений пункт, назва об'єкта, туристична місткість)

С. Сокіл				с. Велика Слобода	
Садиба «Катерина»	12	Садиба «Лебедина оселя»	12	Садиба «Дві ріки»	80
Садиба «На Дністрі»	14	Садиба «Фуксія»	10	«Дністровська рив'єра»	12
Садиба «Веселка»	12	Садиба «Калинка»	16	«Відпочинок на Дністрі»	50
Садиба «Fazenda»	12	Садиба «Чаровниця»	20	с. Завалля	
Садиба «Зелена Хвиля»	12	Садиба «Магнолія»	16	«Атлантида»	100
с. Суржинці		с. Колодіївка		с. Врублівці	
Садиба «Пілігрим»	32	Готель-парк «Теремки»	500	Готель «Ксенія 2»	517
с. Нігин		с. Устя			
Готель «Губернія»	50	Готель «Тарас Бульба»	36	Садиба «Сонячна долина»	14
с. Зубрівка		с. Жванець		с. Цвиклівці 1	
«Панівецька Садиба»	12	Садиба «Воллен»	24	Садиба «Катерина»	12
с. Гораївка				Бакотська затока	
Садиба «Дім мандрівника», «	12	Садиба «Бакота-хаб»	14	«Шанс» дит. табір	250
Садиба «Бакота – мистецький простір»	12	Садиба «У дядька Миколи»	12	«Чайка» дит. табір	150
смт. Стара Ушиця					
Еко комплекс «Шале-Рутенія»	50	Садиба «Затишна оселя»	12	Садиба «Сонячна долина»	12
Садиба «Софія»	16	Садиба «Карабасово»	16	Садиба «У Сергія»	12

* У приватних оголошеннях наявні також інші пропозиції туристичної оренди будинків та кімнат у населених пунктах досліджуваного регіону, інформація про які потребує додаткових досліджень і перевірки.

Придністерське розміщення території в зоні контакту із Товтровою грядою визначає її глибоке вертикальне розчленування, що обумовлює контрастність та збереження природних ландшафтів як головного об'єкта екотуристичної діяльності. Серед компонентів ландшафту слід виокремити геологічний, який є унікальною основою для розвитку геотуризму, і дозволяє яскраво виокремити екотуристичну діяльність, за даною специфікою, на фоні інших альтернативних дестинацій. Розміщення території національного парку на північному березі Дністровського каньйону обумовлює

домінування схилів південної експозиції, що сприяє локальному прогріванню, а великий коефіцієнт меандрування долини – захисту від вітрів і як результат – формування особливих мікрокліматичних умов, особливо у місцях впадання лівих приток.

Основою ресурсного потенціалу для розвитку екотуризму виступають ділянки із збереженими природними ландшафтами, окремі компоненти ландшафтів виражені як локальні оглядові чи функціональні об'єкти, а також антропогенні об'єкти, що демонструють вплив на природне середовище, розкривають істо-

ричні аспекти розвитку природи і господарства регіону або концентрують увагу на окремому природному явищі.

Геолого-геоморфологічний компонент регіональних ландшафтів виражений у таких об'єктах – як відслонення, ерозійні останці, спелеооб'єкти або композиційне поєднання ділянки каньйоноподібної долини, скельного схилу. Окремим випадком є розкриття геологічної будови регіону у кар'єрах та штольнях.

Гідрологічний компонент – русла річок, ставки і водосховища, джерела, водоспади (як окремі атрактивні об'єкти) та підземні, у тому числі мінеральні, води. Для екотуристичної діяльності найбільший потенціал мають русла річок з природною течією та ділянки водосховищ. Крім естетичного локального оглядового ефекту ці об'єкти використовуються як маршрутні магістралі для реалізації воднотуристичних форматів: сплавів, водних екскурсій; квестово-ігрових форматів; купання, риболовлі тощо. Найвищим потенціалом відзначаються ділянки на р. Дністер, р. Збруч та р. Смотрич [7]. При цьому обмежувачими факторами виступають нерестова заборона, коливання рівня води через діяльність ГЕСів, захарашення русла та сезонний межінь.

Біотичний компонент, як екотуристичний ресурс представлений рослинністю та тваринним світом. До першого відносяться автохтонні угруповання (наскельні степи, мочарі, чагарники, лісові масиви), антропогенні насадження (протиерозійні та лісотехнічні), а також окремі об'єкти флори (дерева – пам'ятки природи, папоротеві зарості, ясенець білий). Тварини, як об'єкти екотуризму сприймаються у природному середовищі з використанням спеціальних засобів спостереження, а також у штучно-створених умовах (парк хижаків

«Арден», «готелі для комах», апі-об'єкти).

Спеціалізовані суб'єкти екотуристичної діяльності – це державні і громадські організації, а також приватні підприємства та фізичні особи підприємці, що мають право надавати послуги в сфері туризму і пропонують конкретні екотуристичні продукти. На досліджуваній території це, передусім, власне Національний природний парк, працівники якого надають зазначені послуги. Робота працівників національного природного парку безпосередньо спрямована на обґрунтування ефективності, розробку і реалізацію екотуристичних продуктів. Їх прикладами є оглядові екоосвітні екскурсії в межах Бакоти, «Кармалюкової гори», палеонтологічної експозиції Національного природного парку, а також екскурсії-інтерпретації «Птахи в моєму саду» та квест «Дерева патріархи» на базі ботанічного саду Кам'янець-Подільського. ГО «Спелеоклуб Атлантида» реалізовує систему спелеоекскурсій на базі однойменної печери, ГО «Товариство подільських природоослідників та природолюбів» ініціювало розробку та обладнання маршруту інтерпретаційного геотуру «Історія кам'янецьких скель» на базі каньйону р. Дібруха, що сьогодні є предметом реалізації ряду туристичних операторів міста. ФОП «Андрій Павловський» забезпечує реалізацію ексклюзивного екотуру «Подорож до печери Городище» на базі Нігинських товтр, а ФОП «Ярослав Наумук» - «Таємниці шести морів» на базі Китайгородського відслонення. Крім того наявні варіації зазначених продуктів у пропозиції інших туристичних суб'єктів.

Враховуючи зазначені параметри автори виокремили 7 провідних дестинацій, де вже реалізуються екотуристичні продукти (Табл. 2).

Таблиця 2

Провідні локальні екотуристичні дестинації на території НПП «Подільські Товтри»

Дестинації	Природоохоронний статус	Об'єкти (ресурсна основа)	Інфраструктурні складові
Фурманівсько-Китайгородська (геолого-палеонтологічна)	Змз Китайгородський ліс, ППззКитайгородське відслонення	Окунецькі водоспади; Локальні різновікові відслонення порід Контакт затопленого і природного русла р. Студениці.	Загальні інформаційні стенди та промаркований маршрут «Китайгородське відслонення» Інтерпретаційний геотур «Таємниці шести морів»
Бакотська (ландшафтна)	Функціональні зони регульованої і стаціонарної рекреації;	Товтрові останці, ділянки природної степової рослинності, Бакотський монастир, Джерела, «Мурашиний готель»	Загальні інформаційні стенди та промаркований обладнаний, маршрут «Давня Бакота». Оглядова екскурсія; Водні тури на різних типах плавзасобів.
Нігинсько-Черчецька	ЗЗЗ Циківський. Функціональні зони	Товтрові останці, ділянки природної степової і	Загальні інформаційні стенди, підготовлені місця для кемпінгу

(Ландшафтна)	регульованої і стаціонарної рекреації;	антропогенної лісової рослинності, печера городище, скельні уступи до 17 м. Природне русло р. Смотрич	Оглядова екскурсія; Інтерпретаційний тур «Подорож до печери Городище»
Вербецька (Геологічна)	ППЗз «Товтра Вербецька», 333 «Кармалюкова гора»	Товтрові останці, ділянки природної степової і антропогенної лісової рослинності, відслонення у Вербецькому кар'єрі; Гуменецькі штольні; ставок у с. Привороття.	Загальні інформаційні стенди, підготовлені місця для кемпінгу Оглядова екскурсія
Кам'янець-Подільська (геологічна та ботаніко-орнітологічна)	ППЗз «Смотрицький каньйон», Кам'янець-Подільський ботанічний сад	Скельні відслонення; Ділянки природної степової рослинності; Пудлієцький, Кубачієвський та Зубрівський кар'єри Ботанічний сад, музей природи та готель для комах в офісі НПП «Подільські Товтри», ділянка Цибулівського водосховища	Інформаційні стенди; обладнані маршрути «Історія Кам'янецьких скель» та «Птахи в моєму саду» з однойменними еко-інтерпретаційними турами, екскурсія «Дерева-Патріархи». Оглядова екскурсія в межах експозицій національного природного парку;
Сатанівська (ландшафтно-біотична)	Ззз Сатанівський, Змз Іванковецький	Заліснені ділянки товтрової гряди, ділянка р. Збруч, Іванковецькі штольні. Парк Хижаків «Арден»	Інформаційні стенди. Оглядова екскурсія, екскурсія в парку хижаків «Арден».
Завальська (спелеологічна)	ППЗз «Атлантида»	Печери «Атлантида» та «Киянка», Кудринський гіпсовий карер, Ділянка р. Збруч від с.Кудринці до	Інформаційні стенди. Система спелеоекскурсій у печерах «Атлантида» та «Киянка»

Обговорення. Юридичні умови розвитку екотуризму, як складової рекреації на території НПП «Подільські Товтри» визначають принципову можливість та формати його розвитку, а також пріоритетність порівняно з іншими видами природокористування. Аналіз наявної спеціалізованої екотуристичної пропозиції демонструє розвиток зеленого туризму у придністерському регіоні та окремі прояви активних і освітньо-пізнавальних форматів. Фіксується локальне упереджене ставлення місцевого населення до розвитку рекреації загалом та «ігнорування» туроператорами екотуристичного сектору, або виключно декларативний характер його реалізації. Це обумовлено обмеженим досвідом у реалізації спеціалізованих екотуристичних заходів (або відсутності власних розробок), не розумінні кінцевого ефекту від їх реалізації та економічному пріоритеті більш зрозумілих (і прибутковіших) господарських форматів для перших та рекреаційних для других. Як наслідок, реалізацією концепції розвитку екотуризму ініціативно займаються майже виключно працівники національного парку.

Потужні транзитні туристичні потоки сформовані на базі м. Кам'янець-Подільського, смт. Сатанова та «Бакоти», реалізуються як оглядові, культурно-пізнавальні, екскурсійні формати, або індивідуальне відвідування без

використання гідів. Екотуристичний попит дуже слабкий через відсутність розуміння форматів та обмеженій чи суперечливій інформації про їх зміст. Типовий приклад «палеонтологічної експозиції», що є центром інтерпретативного пізнання в національному парку із зручним географічним розміщенням у центрі міста і доступністю незалежно від погоди. Відвідуваність протягом року досягає перших сотень відвідувачів (переважно учні місцевих шкіл та вмотивовані індивідуальні відвідування) при транзитному відвідуванні міста в понад 250 тисяч протягом року (лише за даними відвідування фортеці). Причини: упереджене ставлення до назви («палеонтологічна експозиція»), обмеженість цільової інформації та відсутність зазначеної локації в структурі традиційних оглядових екскурсій.

Більшість типових екотуристичних об'єктів національного парку є малозрозумілими (порівняно з історико-культурними) для «середньостатистичних» відвідувачів. Передусім, працюють ефектні краєвиди та динамічні (водопади) або контрастні і екстремальні об'єкти (скелі, печери). Для решти необхідні: фаховий супровід гідів, інтерпретаційний формат заходів та наочне інформаційне і технічне інфраструктурне обладнання. Господарські об'єкти, які можуть використовуватися для екотуризму (кар'єри, штольні) мають обмежений доступ.

Потужний природоресурсний і господарський потенціал для розвитку екотуризму лише локально втілюється у практичні результати. Зокрема спелеооб'єкт «Атлантида», як специфічний туристичний ресурс із тривалою історією реалізації активних пізнавальних форматів та сформованою клієнтською базою (за 50 років функціонування) демонструє стабільні зростаючі показники відвідування, розвитку інфраструктурної бази та розширення пропозиції. Показники зростання відвідуваності демонструють Бакотський та Сатанівський рекреаційні центри завдяки зростанню транзитних туристичних потоків. У той час, як решта дестинацій із розробленими екологічними стежками чи спеціалізованими геотурами характеризуються одиничними відвідуваннями, переважно здобувачами освіти в межах навчальної програми, а зовнішніми туристами, лише завдяки активній цільовій пропозиції та потребі зайняти надлишок вільного часу.

Структура та динаміка реєстрації суб'єктів зеленого туризму є ефектним параметром розвитку екотуризму. Якщо враховувати пропозицій незареєстрованих суб'єктів (оренда житла на OLX та аналогічних сервісах), то показник відвідуваності можна вважати у разі більшим. Оскільки споживачі таких послуг уже є не транзитними, а цільовими туристами, то це дозволяє реалізовувати пропозицію додаткових екотуристичних (зокрема екскурсійних) послуг. Цей напрямок дозволить вирішити деякі наболілі проблеми села, зокрема підвищити рівень зайнятості сільських жителів, збільшити рівень їх доходів, покращити благоустрій сільських територій та інфраструктури села, відродити місцеві народні звичаї, традиції [15].

Підвищенню ефективності екотуристичних послуг сприяє співпраця суб'єктів, зокрема Національно природного парку зі спеціалізованими турагентами та туроператорами сформованими на досліджуваній території. Найефективніший формат співпраці – кластерний, заснований на досвіді співпраці і репутації учасників. Його обмежує суттєва інерційність на початкових стадіях, що компенсується стабільним збільшенням попиту завдяки синергетичному рекламному ефекту і автономному розподілу функцій.

Розвиток екотуризму залежить також від багатьох інших факторів: психологічних, культурних, технологічних умов, фінансової доступності територій туристичної рецепції, наявності дестинацій. Останні є власне предметом географічних досліджень. Визначені авторами публікації дестинації демонструють геотуристичний та біоекологічний пріоритети розвитку пізнавального екотуризму.

При цьому – перший обумовлений особливим ресурсним потенціалом, унікальним саме для території національного парку і спрямований на розуміння його регіональної специфіки природних компонентів, тоді як біоекологічний – більш зрозумілий для чуттєвого сприйняття.

Слід відзначити зростання попиту на внутрішні туристичні послуги за період карантинних обмежень та повномасштабної військової агресії росії, зокрема в досліджуваному регіоні. Це явище формує нові вимоги до номенклатури та якості екотуристичних послуг, виступаючи одночасно викликом та умовою розвитку.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження..

1. Юридичні та ресурсні умови, а також географічне розміщення є сприятливими для розвитку екотуризму в межах території національного природного парку «Подільські Товтри», однак його практична реалізація відбувається незбалансовано у регіональному аспекті та за окремими напрямками. Зокрема слабо реалізуються освітньо-екскурсійні формати.

2. Агротуристичний напрямок екотуризму демонструє найвищі темпи розвитку завдяки внутрішньотуристичному попиту та зацікавленості у оренді житла в населених пунктах придністерської частини досліджуваної території.

3. Активізація розвитку екотуризму на території НПП «Подільські Товтри» можлива завдяки цілеспрямованій інформаційній політиці, та цільовій рекламі; створення нових ефективних екотуристичних продуктів та удосконалення наявних; розвитку спеціалізованої інфраструктури; формуванню туристичних кластерів.

4. Визначення та вивчення специфіки запропонованих авторами локальних екологічних туристичних дестинацій дозволить скоординувати діяльність щодо реалізації екотуристичних продуктів та першочергового інвестування в розвиток інфраструктури. Аналіз екотуристичної діяльності в їх межах сприятиме поширенню ефективних моделей роботи на аналогічні об'єкти.

5. На думку авторів публікації у розвитку регіональних еколого-пізнавальних форматів пріоритет належить геотуристичному напрямку як такому, що найкраще відображає унікальність території НПП «Подільські Товтри», відзначається наявністю автентичної пропозиції у цій сфері та позитивного досвіду реалізації.

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методи аналізу, термінологія, районування. К.: Видавничо-полігр. Центр «Київський університет», 2001. Т. 17. 395 с.
2. Вишневецький В. І. Екологічний туризм : навч. пос. К. : Інтерпрес ЛТД, 2015. 140 с.
3. Воробйова О. А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природно-заповідних територій. Екологічні науки. 2012. № 2. С. 119-129.
4. Гайченко В.О., Семенов В.Ф. Негативні наслідки сучасного масового туризму для екологічної безпеки країн світу. Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України. Одеса: Одеський національний економічний університет, 2018. С.599-604.
5. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм у системі суспільно-економічних відносин. Економічна та соціальна географія. 2001. С. 89-95.
- 6/Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: навч. пос. К. : Альтерпрес, 2004. 192 с.
7. Екотуризм. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Екотуризм>.
8. Колесніченко В.С., Семенов В.Ф. Управління регіональним розвитком туризму в сучасних умовах // Регіональна економіка та управління. 2019. №6(13). С.40-46.
9. Мальська М. П., Худов В. В. Туристичний бізнес. Теорія і практика: підручн. URL: http://pidruchniki.com/14740508/turizm/kontsepsiya_funktsiyi_turizmu.
10. Семенов В.Ф. Екологізація економіки регіону. Одеса: Оптимум, 2002. 232 с.
11. Семенов В.Ф. Туристичне країнознавство: навчальний посібник. Херсон: АТ Гринь, 2013. 425 с.
12. Семенов В.Ф., Назаренко О.В. Географія туризму: навчальний посібник. Одеса: Атлант, 2016. 405 с.
13. Теодорович Л. Екологічний туризм у НПП України: теоретичні та практичні аспекти. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. Вип.41. С.318-330.
14. Функції туризму в суспільстві [URL: http://studopedia.com.ua/1_303515_funktsii-turizmu-v-suspilstvi-sotsialna-gumanitarnata-ekonomichna.html.]
15. Шкарупа А. К. Екологічний туризм : сутність та перспективи розвитку в Україні [URL: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/10_shkarupa.htm.]
16. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» [URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>]
17. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України [URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09#Text>]
18. Концепція розвитку НПП «Подільські Товтри» та можливості інвестицій у господарському та рекреаційному напрямках. [URL: <https://www.npptovtry.org.ua/kontsepsiya-rozvytku-npp-podilski-tovtry-ta-mozhlyvosti-investytsij-u-gospodarskomu-ta-rekreacijnomu-napryamkah/>]

References:

1. Bejdy`k O.O. Rekreacijno-tury`sts`ki resursy` Ukrayiny` : metodologiya ta metody` analizu, terminologiya, rajonuvannya. K.: Vy`davny`cho-poligr. Centr «Ky`yivs`ky`j univ`ersy`tet», 2001. T. 17. 395 s.
2. Vy`shnevs`ky`j V. I. Ekologichny`j tury`zm : navch. pos. K. : Interpres LTD, 2015. 140 s.
3. Vorobjova O. A. Ekologichny`j tury`zm yak chy`nny`k stalogo rozvy`tku pry`rodno-zapovidny`x tery`torij. Ekologichni nauky`. 2012. # 2. С. 119-129.
4. Gajchenko V.O., Semenov V.F. Negaty`vni naslidky` suchasnoho masovogo tury`zmu dlya ekologichnoyi bezpeky` krayin svitu. Tury`sty`chny`j ta gotel`no-restoranny`j biznes: svitovy`j dosvid ta perspekty`vy` rozvy`tku dlya Ukrayiny`. Odessa: Odes`ky`j nacional`ny`j ekonomichny`j univ`ersy`tet, 2018. S.599-604.
5. Dmy`truk O. Yu. Ekologichny`j tury`zm u sy`stemi suspil`no-ekonomichny`x vidnosy`n. Ekonomichna ta social`na geografiya. 2001. S. 89-95.
- 6/ Dmy`truk O. Yu. Ekologichny`j tury`zm: suchasni koncepciyi menedzhmentu i markety`ngu: navch. pos. K. : Al`terpres, 2004. 192 s.
7. Ekotury`zm. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Екотуризм>.
8. Kolesnichenko V.S., Semenov V.F. Upravlinnya regional`ny`m rozvy`tkom tury`zmu v suchasny`x umovax // Regional`na ekonomika ta upravlinnya. 2019. #6(13). S.40-46.
9. Mal`s`ka M. P., Xudov V. V. Tury`sty`chny`j biznes. Teoriya i prakty`ka: pidruchn. URL: http://pidruchniki.com/14740508/turizm/kontsepsiya_funktsiyi_turizmu.
10. Semenov V.F. Ekologizaciya ekonomiky` regionu. Odessa: Opty`mum, 2002. 232 s.
11. Semenov V.F. Tury`sty`chne krayinoznavstvo: navchal`ny`j posibny`k. Xerson: AT Gry`n`, 2013. 425 s.
12. Semenov V.F., Nazarenko O.V. Geografiya tury`zmu: navchal`ny`j posibny`k. Odessa: Atlant, 2016. 405 s.
13. Teodorovy`ch L. Ekologichny`j tury`zm u NPP Ukrayiny`: teorety`chni ta prakty`chni aspekty`. Visny`k L`vivs`kogo univ`ersy`tetu. Seriya geografichna. 2013. Vy`p.41. S.318-330.
14. Funkciyi tury`zmu v suspil`stvi [URL: http://studopedia.com.ua/1_303515_funktsii-turizmu-v-suspilstvi-sotsialna-gumanitarnata-ekonomichna.html.]
15. Shkarupa A. K. Ekologichny`j tury`zm : sutnist` ta perspekty`vy` rozvy`tku v Ukrayini [URL: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/10_shkarupa.htm.]
16. Zakon Ukrayiny` «Pro pry`rodno-zapovidny`j fond Ukrayiny`» [URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>]
17. Polozhennya pro rekreacijnu diyal`nist` u mezhax tery`torij ta ob`yektiv pry`rodno-zapovidnogo fondu Ukrayiny` [URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09#Text>]
18. Koncepciya rozvy`tku NPP «Podil`s`ki Tovtry`» ta mozhly`vosti investy`cij u gospodars`komu ta rekreacijnomu napryamkah. [URL: <https://www.npptovtry.org.ua/kontsepsiya-rozvytku-npp-podilski-tovtry-ta-mozhlyvosti-investytsij-u-gospodarskomu-ta-rekreacijnomu-napryamkah/>]

Abstract:

Olexandr LUBYNSKYI, Ihor KASHIANYK, Lyubov KASHIANYK, Nataliia YATSEMIRSKA, Ruslan YAKUBASH. SCIENTIFIC, THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF ECOTOURISM OF THE NATIONAL NATURE PARK "PODILSK TOVTRY"

The publication highlights the scientific, theoretical and practical aspects of the development of ecotourism within the National Nature Park "Podilskyi Tovtry". The territory of the National Park "Podilskyi Tovtry" is a reference territory for regional studies of the development of ecotourism, thanks to the peculiarities of the nature management system, the available resource potential and the strong demand of the domestic tourist market for innovative tourist products and formats of recreational activities.

Ecotourism originated and is developing in the world's specially protected natural territories, which have the appropriate resource potential. Ecotourism is an integrating direction of recreational activities aimed at harmonizing relations between tourists, tour operators, the natural environment and local communities, which is realized through the greening of all types of tourist activities, nature protection, environmental education and upbringing. Tourists are primarily attracted to ecologically clean regions, where they can fully relax and get emotional satisfaction from communicating with nature.

The feasibility of the development of ecological tourism in Ukraine is determined not only by economic factors - the creation of new jobs, the development of local communities in remote regions, but also by social needs - the desire of the population for a more holistic and systematic approach, to the problems of health care and the use of free time. According to the experts of the World Tourism Organization, ecological tourism has become the most popular in the last ten years and is one of the tools of sustainable development of any state.

Ecological tourism is implemented primarily in the territories of national natural parks, nature reserves, sanctuaries, and natural monuments. There is an administrative, scientific, and executive staff capable of competently organizing recreational activities, providing environmental education for tourists, calculating the maximum permissible loads in this area, organizing monitoring of the state of recreational areas, etc. Opportunities for the development of ecological tourism in specially protected areas in different regions of the world have significant differences. In today's realities of the development of the world economy, each country strives to maintain the ratio of its technical and economic development with a share of the territory that is specially protected. Protection of 10-15% of its territory is considered optimal for the well-being of the country.

The main legal, socio-economic, resource and infrastructural development conditions and their regional features are revealed. In particular, the legal conditions for the development of ecotourism as a component of recreation on the territory of the National Park determine the principle possibility and formats of its development, as well as its priority compared to other types of nature use. The analysis of the existing specialized ecotourism offer demonstrates the development of green tourism in the Transnistria region and individual manifestations of active and educational and cognitive formats.

It is proven that the basis of the development of ecotourism is the cooperation of subjects, in particular the National Park with specialized travel agents and tour operators directed to the studied region. The most effective format of cooperation is cluster, based on the experience of cooperation and the reputation of the participants. It is limited by significant inertia in the initial stages, which is compensated by a stable increase in demand due to the synergistic advertising effect and autonomous distribution of functions.

The state of practical implementation of the main areas of ecotourism activity is characterized. Priority local ecotourism destinations within the studied territory are highlighted, their specificity and resource base are indicated, as well as modern directions of ecotourism use. Reasonable factors that contribute to or limit the development of ecotourism within the studied territory.

Keywords: ecotourism, nature conservation areas, national natural park "Podilskyi Tovtry".

Надійшла 10.11.2023р.